

Anna Zatora

<https://orcid.org/0000-0003-4597-5568>

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny,
Instytut Kultury Współczesnej, Katedra Teorii Literatury

e-mail: anna.zatora@lib.uni.lodz.pl

Wyjść cało z tradycji. „Zagadnienia Rodzajów Literackich” jako nowoczesne czasopismo naukowe

1. Czasopisma naukowe w XXI wieku — klęska urodzaju?

Napisanie artykułu naukowego powinno być najtrudniejszą, zaraz po przeprowadzeniu badań, częścią cyklu pracy naukowca. Komunikacja naukowa została jednak na tyle zdominowana przez jej aspekt ewaluacyjny, że tzw. mierzenie nauki (por. Kulczycki 2023) stało się kluczowe i wpłynęło znacząco m.in. na rynek wydawnictw naukowych, a co za tym idzie — najtrudniejsze okazuje się dziś nie przygotowanie rozprawy naukowej, lecz znalezienie odpowiedniego dla niej miejsca.

Trudno określić, ile jest aktywnych czasopism naukowych w Polsce. Dane są zmienne, codziennie rejestrowane są nowe numery ISSN i e-ISSN, czasopisma zawieszają i wznawiają działalność, a biorąc pod uwagę dążenie do umiędzynarodowienia nauki, należałoby postawić pytanie: ile jest aktywnych czasopism naukowych na świecie? W datowanym na 18 lipca 2023 roku wykazie czasopism punktowanych Ministerstwa Edukacji i Nauki znalazło się 34318 periodyków (MEiN 2023). W opublikowanym w czerwcu 2023 roku CiteScore Metric 2022 firmy Elsevier (badanie wpływu cytowań periodyków naukowych) jest mowa o ponad 28100 tytułach aktywnych czasopism (Scopus 2023), a są to przecież wyłącznie czasopisma indeksowane w bazie Scopus. Zajmuję się łódzkim czasopismem, więc warto dodać, że Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego w 2021 roku wydawało 40 periodyków naukowych (drugie miejsce w Polsce pod względem liczby wydawanych czasopism, pierwsze wśród podmiotów z sektora publicznego¹). Sam Wydział Filologiczny Uniwersytetu Łódzkiego na swojej stronie internetowej informuje w tej chwili² o 22 aktywnych tytułach czasopism naukowych z nim związanych — a to tylko jeden

¹ Pierwszą lokatę zajął DeGruyter/Sciendo, wydając 141 tytułów. Zob. *Biała Księga...* 2021: 15.

² Dane na dzień 14.08.2023 r., zob. <https://www.filolog.uni.lodz.pl/strefa-pracownika/czasopisma-wydzialowe>.

wydział jednej polskiej uczelni³. Łódzki literaturoznawca mógłby opublikować co najmniej kilka prac rocznie w samych instytucjonalnych periodykach⁴.

Z morza tytułów naukowców musi wyłowić taki, który spełni jego oczekiwania pod wieloma względami. Najlepiej, żeby czasopismo było punktowane przez MEiN (to istotne dla pracodawcy, czyli najczęściej uczelni/ośrodka naukowego ocenianego przez MEiN i istotne dla samego naukowca, który również jest przez pryzmat punktodochodowości oceniany), akceptowane przez grantodawcę (jeśli badanie jest finansowane dodatkowo z grantu, a często jest), indeksowane w prestiżowych bazach danych i dobrze widoczne (wskaźniki cytowań), rzetelne (zwłaszcza w obliczu rosnącego problemu z tzw. czasopismami drapieżnymi⁵), zgodne z reprezentowaną przez badacza dyscypliną (a wciąż pojawiają się nowe dyscypliny, jak choćby niedawno wprowadzona przez MEiN polonistyka), a także — *last but not least* — o wysokiej wartości naukowej (z wiarygodną redakcją i procesem recenzowania). Do wymienionych aspektów należy dodać jeszcze powiązane z nimi kwestie kosztów publikacji (*Article Processing Charges* i ewentualne inne koszty) i praw autorskich (dbałość o nieprzekazywanie praw majątkowych do tekstów i wskazywanie odpowiednich licencji), na które coraz częściej zwraca się uwagę, zwłaszcza w kontekście publikowania w modelach *open access*⁶.

Współczesny, bardzo wymagający, model publikowania tekstów naukowych to wyzwanie nie tylko dla autorów, ale również dla wydawców i redakcji czasopism. Utrzymanie się na rynku (czy w „sferze nauki”, jeśli odejść od postrzegania publikacji naukowych w kontekście biznesowym) nie jest łatwe, a jeśli przy tym twórcom periodyku zależy na zachowaniu wysokiej jakości naukowej i dziedzictwa historycznego, w niektórych przypadkach nawet wielu pokoleń, konieczne okazuje się balansowanie między tradycją a nowoczesnością. Niniejszy tekst prezentuje sylwetkę jednego z najstarszych polskich czasopism o profilu literaturoznawczym, które od ponad sześćdziesięciu lat znacząco wpływa na rozwój badań przede wszystkim nad genologią literacką.

2. Zagadnienia Rodzajów Literackich. Formy kultury i teorii

Tytuł „Zagadnienia Rodzajów Literackich”⁷ (ang. „The Problems of Literary Genres”) dla współczesnego czytelnika, nawet dla czytelnika, do którego czasopismo jest adresowane, czyli dla badacza/pasjonata literatury, brzmi nieco archaicznie i hermetycznie. Rodzaje i gatunki literackie,

³ W raporcie OPI za rok 2022 jest mowa o 608 instytucjach naukowych, tworzących „sferę nauki”, w tym o 369 uczelniach (*Nauka w Polsce...* 2022: 14). Oczywiście nie wszystkie wydają czasopisma naukowe, jednak wystarczy, żeby robiła to połowa, by liczba periodyków była wysoka.

⁴ Co oczywiście nie byłoby wskazane — przykład pokazuje jednak skalę problemu.

⁵ Na temat problemów z tzw. drapieżnymi czasopismami/wydawcami zob. Grudniewicz, A., Moher, D., Cobey, K. et al. 2019.

⁶ Zob. Brzozowska, Piestrzyński, Zatora, A. 2021.

⁷ Rok założenia: 1958. ISSN: 0084-4446, e-ISSN: 2451-0335. DOI: <https://doi.org/10.26485/ZRL>. Witryna internetowa: <https://journals.ltn.lodz.pl/index.php/Zagadnienia-Rodzajow-Literackich/index>. E-mail: zrl@uni.lodz.pl.

będące wciąż przedmiotem studiów, nie przestały być ważne, jednak już w 1957 roku, gdy rodziła się idea „Zagadnień Rodzajów Literackich”, w polskim środowisku naukowym wyrażano wątpliwość, czy tak wąski zakres tematyczny nie wpłynie negatywnie na zainteresowanie periodykiem i nie sprawi, że po kilku numerach zagadnienia — nomen omen — wyczerpią się (zob. Hübner 2019). Wątpliwości dotyczyły zarówno zakresu (genologia literacka nie przyciągnie zbyt wielu badaczy) i tytułu (jeśli jeden spodoba się teoretykom literatury, zniechęci historyków literatury i odwrotnie), jak i samej idei zakładania kolejnego literaturoznawczego periodyku (skoro można publikować teksty o gatunkach literackich w innych czasopismach, po co tworzyć nowe?). Mimo wielu przeciwności i po niejednej zmianie koncepcji Stefania Skwarczyńska doprowadziła do otwarcia przez reaktywowane po drugiej wojnie światowej Łódzkie Towarzystwo Naukowe nowego czasopisma. Początki „Zagadnień Rodzajów Literackich” szczegółowo opisała Irena Hübner, nie będę referować tych ważnych i ciekawych ustaleń, a jedynie wspomnę o tym, co najważniejsze w kontekście zmian, jakie zaszły w periodyku w ostatnich latach.

Czasopismo nie powstałoby, gdyby nie poprzedzający jego stworzenie zamysł opracowania *Słownika rodzajów literackich* — dzieła totalnego, którego twórcy podjęliby próbę nie tylko zdefiniowania (w postaci obszernych haseł) pojęć istotnych dla całej literatury światowej, ale także dla twórczości ludowej i literatury użytkowej (Hübner 2019: 139). Zamierzenie Stefania Skwarczyńskiego w pewnym stopniu zrealizował dopiero *Słownik rodzajów i gatunków literackich* pod redakcją Grzegorza Gazdy i Słówni Tyneckiej-Makowskiej (2006)⁸, zaś w 1958 roku, zamiast tworzyć zespół zajmujący się hasłami z zakresu genologii, ówczesna szefowa Katedry Teorii Literatury, wraz z Janem Trzynadlowskim i Witoldem Ostrowskim, powołała do życia czasopismo naukowe⁹. Historia „Zagadnień Rodzajów Literackich” jest o tyle ważna, że w ciągu kilkudziesięciu lat swojego istnienia, aż do ubiegłego dziesięciolecia, czasopismo było postrzegane jako wydawnictwo międzynarodowe, ale skoncentrowane głównie na Europie Środkowo-Wschodniej, głównie z uwagi na to, że to zza wschodnich i południowych granic Polski pochodziło wielu znakomitych autorów publikujących tu swoje prace. W ostatnich latach więcej w „Zagadnieniach Rodzajów Literackich” tekstów z Zachodu, najwięcej natomiast autorstwa rodzimych badaczy literatury i kultury. Istotną zmianą jest również wyraźne rozszerzenie zakresu tematycznego: kadencja Jarosława Płuciennika¹⁰ jako redaktora naczelnego otworzyła łamy

⁸ Jak pisze Roma Sendyka: „Pomysł, sformułowany w 1947 roku, był latami realizowany przez imponującą grupę (dorobkiem, skalą zainteresowań, polem operacji, wreszcie: liczbą) współpracowników. Rachunki z roku 2006 pozwoliły Grzegorzowi Gazdzie ustalić liczbę przygotowanych haseł na blisko 600. Zebrany materiał jest rezultatem wyłożonej pracy wybitnych badaczy, w swej potencjalnej całości obejmuje nieporównywalną z żadnym podobnym leksykonem terminologicznym porcję informacji, zapewne można tu spokojnie mówić o ewenemencie w skali globu” (2009: 152).

⁹ Funkcję redaktora naczelnego czasopisma pełnili: Stefania Skwarczyńska (1958–1988), Jan Trzynadlowski (1989–1995) i Grzegorz Gazda (1996–2010). Od 2010 roku redaktorem naczelnym jest Jarosław Płuciennik.

¹⁰ <https://orcid.org/0000-0001-6984-7734>

czasopisma na publikacje kulturoznawcze (dziś, jak woli MEiN, z zakresu nauk o kulturze i religii) i dotyczące sztuk. Do tytułu dodano człon „Formy kultury i teorii”, który nie tylko stanowi ornament winiety czasopisma od 2021 roku, ale informuje czytelników i potencjalnych autorów o teoretycznym (tradycyjnie) i kulturowym (nowocześnie) profilu publikowanych prac.

„Zagadnienia Rodzajów Literackich” od początku (1958) wydaje Łódzkie Towarzystwo Naukowe, najpierw we współpracy z Zakładem Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu (1958–1982), potem zaś z Wydawnictwem Uniwersytetu Łódzkiego (od 2016 roku). Trzon redakcji stanowią pracownicy Katedry Teorii Literatury Uniwersytetu Łódzkiego. W kolejnych akapitach poruszę kwestie związane z prowadzeniem czasopisma i współpracą redakcji z wydawcami, koncentrując się na zmianach, jakich wprowadzenie było i jest konieczne, by „Zagadnienia Rodzajów Literackich” utrzymywały się w świadomości badaczy literatury i kultury jako właściwe miejsce dla ich prac.

3. Open Journal Systems — (prawie) kompleksowe rozwiązanie

Podobnie jak wiele innych czasopism naukowych, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” korzystają z platformy Open Journal Systems (OJS). Ewa Rozkosz, pisząc o tym narzędziu, zauważa, że „[...] o pełnej cyfryzacji czasopisma naukowego mówić możemy dopiero wówczas, gdy »usieciowione« zostaną zarówno zasoby (udostępnienie pełnych tekstów na stronie), jak i procesy (rejestrowanie wszystkich czynności w systemie)” (Rozkosz 2014: 1). Założeniem OJS jest umożliwienie redaktorom i innym osobom biorącym udział w procesie wydawniczym — recenzentom, korektorom, grafikom — pracy we wspólnym środowisku cyfrowym bez konieczności wielokrotnego przesyłania plików poza nim. Rozwój oprogramowania OJS następuje wraz z rozwojem otwartej nauki i odpowiada na potrzeby wydawców i redakcji czasopism naukowych, a jako rozwiązanie *open source* pozwala zmniejszyć koszty utrzymania platformy wydawniczej¹¹. Już w 2015 roku Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego pracowało nad jego wdrożeniem dla wydawanych przez siebie periodyków, pozwalając redakcjom na korzystanie z wersji testowej i oferując szkolenia. W 2020 roku szkolenia z OJS prowadziło także Łódzkie Towarzystwo Naukowe, a zasoby „Zagadnień Rodzajów Literackich” zostały zamieszczone na platformie wydawcy. Dlaczego jednak — idąc za definicją Ewy Rozkosz — nie możemy mówić o pełnej cyfryzacji?

Witryna „Zagadnień Rodzajów Literackich” oparta o OJS¹², rozwijana i aktualizowana (upgrade do nowszej wersji w toku), stanowi jedyną oficjalną witrynę czasopisma od 2020 roku. Gromadzi podstawowe informacje i służy do publikowania i prezentowania bieżących numerów.

¹¹ Więcej na temat OJS: <https://pkp.sfu.ca/software/ojs/>, por. Rozkosz 2014.

¹² <https://journals.ltn.lodz.pl/index.php/Zagadnienia-Rodzajow-Literackich>; aktualna wersja: 3.1.1.4.

Nie służy jednak do prowadzenia procesu zgłaszania, redakcji i korekty tekstów, co wyjaśniam w podrozdziale 3.3.

3.1. Strona internetowa

Jako witryna czasopisma naukowego strona „Zagadnień Rodzajów Literackich” została opracowana tak, by służyć zarówno autorom tekstów szukającym miejsca dla swojej publikacji, jak i czytelnikom, oraz z uwzględnieniem międzynarodowych standardów prezentowanych przez największych wydawców akademickich. Strona jest dostępna w języku polskim i angielskim, w 2023 roku została zweryfikowana przez redaktorów bazy Directory of Open Access Journals (DOAJ)¹³, w której czasopismo jest indeksowane.

W podstawowej sekcji „O czasopiśmie” znajdują się zakładki:

- „Metryka czasopisma” (podstawowe dane dotyczące czasopisma — oficjalnie funkcjonujące nazwy, wydawca, rok założenia, ISSN, e-ISSN, DOI, format i częstotliwość wydawania),
- „Misja i obszary tematyczne” (zakres tematyczny, dyscypliny i struktura głównych działów czasopisma),
- „Historia” (zarys historii periodyku i odnośnik do obszerniejszego omówienia),
- „Indeksowanie, archiwizacja i widoczność” (informacje o dostępności numerów bieżących i archiwalnych oraz o bazach danych indeksujących czasopismo),
- „Polityka Open Access” (informacje o modelu *open access* realizowanym przez czasopismo, w tym o licencjach i opłatach dla autorów),
- „Etyka” (oświadczenie redakcji czasopisma dotyczące zasad etycznych oparte o dobre standardy COPE),
- „Zasady recenzowania” (informacje o procedurze *double-blind peer review* i wskazówki dla recenzentów),
- „Recenzenci” (listy recenzentów prezentowane całościowo dla danego roku, począwszy od 2016 roku).

Sekcja druga — „Zespół redakcyjny” — prezentuje:

- sylwetkę redaktora naczelnego z odnośnikiem do jego życiorysu naukowego i podlinkowanym identyfikatorem ORCID oraz adres e-mail,
- nazwiska redaktorów wraz z afiliacjami i z podlinkowanymi identyfikatorami ORCID,
- nazwisko sekretarza redakcji wraz z afiliacją i podlinkowanym identyfikatorem ORCID oraz adres e-mail,
- nazwiska redaktorów językowych wraz z afiliacjami,
- nazwiska redaktorów strony internetowej wraz z afiliacjami,

¹³ <https://doaj.org/>

- nazwiska członków rady redakcyjnej wraz z afiliacjami i podlinkowanymi identyfikatorami ORCID lub odnośnikami do stron internetowych,
- nazwiska redaktorów-założycieli.

Sekcja „Wydania online” zawiera bieżące numery czasopisma i archiwum od roku 2011. Więcej na temat tej sekcji piszę w części 3.2.

Sekcja „Dla autorów” zawiera zakładki:

- „Ogólne informacje dla autorów” (informacje dotyczące: opłat, licencji, praw autorskich, czasu procedowania artykułów, zgłaszania prac do czasopisma, a także linki do innych ważnych dla autorów sekcji),
- „Wskazówki redakcyjne” (szczegółowe wymagania dotyczące przygotowania artykułów i innego typu tekstów do zgłoszenia i publikacji).

W ostatniej sekcji — „Kontakt” — znajdują się dane teleadresowe redakcji i wydawcy czasopisma. Informacje, które przez redaktorów strony zostały uznane za najistotniejsze, zostały powtórzone ponadto na stronie głównej: w stopce (ISSN, e-ISSN, logotyp wydawcy, logotyp fundatora, linki do baz danych) i nagłówku aktualności (format *open access*, licencje, dostęp do archiwum, copyright, punktacja MEiN). W aktualnościach publikowane są nabory do czasopisma (*Call for Papers*) oraz informacje o wydarzeniach, którym czasopismo patronuje lub które organizuje. U dołu strony wyświetla się ostatni wydany numer.

3.2. Wydania online

Platforma OJS umożliwia stworzenie wirtualnej witryny księgarni. W przypadku „Zagadnień Rodzajów Literackich” zdecydowano się na prezentację poszczególnych zeszytów w porządku od najnowszego (bieżący zeszyc publikowany jest najpierw w trybie *Early View*, potem jako pełne wydanie) do najstarszego (najstarszy zeszyc zamieszczony na platformie to pierwszy zeszyc z 2011 roku — starsze dostępne są w Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego, o czym piszę w części poświęconej digitalizacji i archiwizacji czasopisma). Począwszy od 2018 roku zeszyty zostały wprowadzone na platformę z podziałem na pojedyncze artykuły, natomiast zeszyty z lat 2011–2017 uzupełniono w postaci pełnych plików PDF przygotowanych jako wersja do druku (w 2017 roku rozpoczęto rejestrowanie DOI dla poszczególnych tekstów)¹⁴.

¹⁴ Warto przypomnieć diagnozę Ewy Rozkosz z 2014 roku: „Etap, na którym znajduje się obecnie większość polskich czasopism, nazwałabym przejściowym. Wiele redakcji wydaje cyfrową wersję zeszytu w postaci jednego pliku. Ta praktyka kojarzy mi się z trendami obowiązującymi w pierwszych książkach drukowanych (XV w.). Podobnie jak inkunabuły imitowały książki rękopiśmienne, tak przytoczona forma wydania cyfrowego przypomina papierowy egzemplarz numeru czasopisma. Z tego powodu o systemach informatycznych dedykowanych czasopismom — i co się z tym wiąże udostępnianiem każdego artykułu na odrębnej stronie wraz z metadanymi czytelnymi dla robotów indeksujących (ang. web crawler) — nie można mówić, używając epitetu powszechny. OJS i podobne systemy stanowią dziś (w Polsce) wartość dodaną periodyku” (2014: 2). Od praktyki publikowania całego numeru „Zagadnienia Rodzajów Literackich” odeszły dopiero przy numerach z 2018 roku, a więc stosunkowo późno, warto jednak podkreślić, że w momencie budowania witryny OJS czasopismo było wciąż w sprzedaży w wersji

Obecnie każdy zeszyt „Zagadnień Rodzajów Literackich” prezentowany na stronie opatrzony jest metadanymi, podobnie jak poszczególne artykuły. Mamy zatem: miniaturę okładki, informacje o redaktorach tomu i źródłach finansowania, datę publikacji. Poniżej widnieje spis tekstów w układzie odpowiadającym strukturze numeru — z podziałem na działy i numeracją stron. W spisie widoczny jest tytuł, autor/autorzy oraz kafelek z plikiem PDF do pobrania. Klikając w tytuł, czytelnik uzyskuje dostęp do metadanych konkretnego artykułu. Wprowadzane są następujące metadane artykułów: tytuł, dane autora (imię, nazwisko, afiliacja, identyfikator ORCID), numer DOI, słowa kluczowe, abstrakt, bibliografia, data publikacji, licencja. Artykuł jest przyporządkowany do tomu i działu, z boku widnieje okładka zeszytu w miniaturze i kafelek z pełnym tekstem w wersji PDF do otwarcia w przeglądarce z możliwością pobrania pliku.

Gdy Łódzkie Towarzystwo Naukowe rozpoczynało zamieszczanie artykułów na platformie, trafiał tam tylko PDF z tytułem i nazwiskiem autora tekstu oraz okładka. Obecnie metadane są wprowadzane na stronę w pełnej wersji i rejestrowane w DOI, a zarówno pliki, jak i wirtualny profil danego artykułu opatrzone są licencją Creative Commons.

3.3. Dlaczego nie proces redakcyjny?

Jak sygnalizowałam, platforma OJS umożliwia redaktorom i innym osobom włączonym w proces wydawniczy pracę nad tekstami w obrębie jednego środowiska cyfrowego. Istnieje jednak kilka przyczyn, dla których redakcja „Zagadnień Rodzajów Literackich” nie zdecydowała się na pełną cyfryzację procesu redakcyjnego. Najważniejszą z nich jest procedura recenzowania artykułów. Każdy artykuł z działu Rozprawy podlega procesowi recenzji w trybie *double-blinde*, tzn. recenzenci nie znają tożsamości autora i autor nie zna tożsamości recenzentów, przy tym w przypadku zgodnych opinii recenzje są dwie, w przypadku niezgodnych — najczęściej pojawia się trzeci recenzent. W ostatnich latach czasopismo wykazuje około siedemdziesięciu recenzentów rocznie. Tematyka nadsyłanych tekstów jest różnorodna, co generuje konieczność zaangażowania kilkudziesięciu ekspertów w dany tomie. W naukach humanistycznych w Polsce recenzowanie artykułów w środowisku cyfrowym nie jest szeroko rozpowszechnioną praktyką, a biorąc pod uwagę znaczące niedocenie pracy recenzentów¹⁵, wymaganie od nich zakładania konta w

papierowej, mimo publikacji numerów online (dostępnych bezpłatnie, lecz na nieokreślonych jeszcze wtedy zasadach użytkowania). Ów etap przejściowy zakończył się w 2022 roku wraz z rezygnacją z regularnej sprzedaży wydań papierowych i pełnym przejściem na model *open access*.

¹⁵ Niedocenie należy rozumieć dwojako. Po pierwsze niewiele czasopism naukowych może pozwolić sobie na wypłacanie recenzentom choćby symbolicznych wynagrodzeń, zwłaszcza w perspektywie braku ciągłości finansowania. Czasopisma diamentowe, niepobierające opłat od autorów, utrzymują się albo ze środków uczelnianych, albo/i z dofinansowania z MEiN, w ramach konkursów, takich jak „Rozwój czasopism naukowych”, przy tym są to środki przydzielane cykliczne, na rok, dwa czy cztery, a umowa z MEiN nie zakłada możliwości finansowania procesu recenzji prac naukowych. Drugą istotną kwestią jest niedostateczne docenie pracy recenzentów — pracy niezwykle przecież odpowiedzialnej i gwarantującej wysoki poziom naukowy publikowanych tekstów — przez pracodawców i decydentów. Przygotowanie rzetelnej recenzji zabiera czas, który pracownik mógłby poświęcić na własne badania, a nie generuje punktów tak ważnych w ewaluacji jednostek naukowych. Choć niekiedy docenia się recenzentów w ocenie

systemie OJS wydaje się niewłaściwe i może wpłynąć na zwiększenie odsetka ekspertów, którzy odmawiają wykonania recenzji. Poszukiwanie recenzentów to najbardziej niepewny etap procesu wydawania danego numeru czasopisma: znalezienie eksperta od wąskiego niekiedy zagadnienia, który nie rozpoznałby autora zanonimizowanego tekstu i znalazłby przy tym czas na przygotowanie opinii *pro publico bono*, to czasem kilka tygodni prowadzenia korespondencji z wieloma naukowcami. Jeśliby dodać do tego instrukcję obsługi platformy OJS, znalezienie recenzenta w terminie, który nie spowodowałby znaczących opóźnień w wydawaniu periodyku, stałoby się niemal niemożliwe, przynajmniej w literaturoznawstwie i pokrewnych dyscyplinach.

Zmiana sposobu nadsyłania zgłoszeń do czasopisma z przyjętej obecnie formy zgłoszeń za pomocą poczty elektronicznej na zgłoszenia w systemie OJS również mogłaby wpłynąć negatywnie na liczbę zgłoszeń. O ile część autorów jest zaznajomiona z formą aplikacji przez platformę czasopism, to dla innych tego rodzaju cyfryzacja stanowiłaby problem. Jeszcze kilka lat temu redakcja „Zagadnień Rodzajów Literackich” otrzymała zgłoszenie w formie maszynopisu, a biorąc pod uwagę, że niektórych autorów trudno skłonić do utworzenia profilu ORCID wymaganego przez redakcję, można zakładać, iż z profilem w systemie OJS nie byłoby lepiej. Oczywiście rozwiązaniem mogłoby stać się rezygnowanie ze zgłoszeń niespełniających wymagań technicznych, jednak głównym celem czasopisma jest publikowanie treści o wysokiej wartości naukowej i rozwój reprezentowanych przez siebie dyscyplin, więc ograniczanie wpływu prac bez ich oceny merytorycznej nie leży ani w interesie redakcji, ani nauki. „Zagadnienia Rodzajów Literackich” prowadzą obecnie nabór tekstów za pośrednictwem poczty elektronicznej, jednak teksty zgłoszone przez system OJS również są przez redaktorów brane pod uwagę, mimo że nie jest to ścieżka preferowana czy uwidoczniiona na stronie.

Proces redakcyjny odbywa się zatem w sposób, który można określić mianem tradycyjnego. Przeprowadzenie danego artykułu naukowego ścieżką od zgłoszenia do publikacji generuje od kilkunastu do kilkudziesięciu e-maili z udziałem sekretarza redakcji, jest to jednak — na ten moment — najkorzystniejsze dla autorów i innych osób zaangażowanych w proces wydawniczy rozwiązanie.

4. Digitalizacja i archiwizacja — bezpieczeństwo i widoczność

W 2021 roku Łódzkie Towarzystwo Naukowe, z inicjatywy redakcji „Zagadnień Rodzajów Literackich” i za pośrednictwem redaktora naczelnego, nawiązało współpracę z Biblioteką Uniwersytetu Łódzkiego. Dyrektor Biblioteki UŁ wyraził zgodę na zdigitalizowanie zasobów znajdujących się w zbiorach bibliotecznych, obejmujących wszystkie zeszyty czasopisma od 1958

wewnętrznej w poszczególnych uczelniach, jest to nieproporcjonalnie mały „zysk” w stosunku do brzemienia, jakie ciąży na recenzencie, i do nakładu pracy. System w tej materii zdecydowanie wymagałby zreformowania.

do 2010 roku. Digitalizację ponad stu zeszytów „Zagadnień Rodzajów Literackich” zakończono w 2022 roku i wówczas zespół Repozytorium UŁ rozpoczął deponowanie materiałów, które są obecnie dostępne na platformie RUŁ¹⁶.

Materiały zostały zdigitalizowane z wykorzystaniem oprogramowania OCR (Optical Character Recognition), pozwalającego na maszynowe odczytywanie znaków. Pliki zapisano w formatach PDF oraz TIFF, zdigitalizowano także okładki (JPG, TIFF). Pełne zeszyty zostały następnie pocięte na pojedyncze artykuły i skompresowane, a każdy artykuł został opatrzony zestawem metadanych w formacie Dublin Core, wprowadzonych wraz z plikiem do repozytorium. Zdeponowane zostały ponadto numery dostępne już na stronie czasopisma w wersji PDF. Pliki z lat 2011–2017, publikowane jako pełne numery w formacie PDF, zostały pocięte i zamieszczone w RUŁ również z uzupełnieniem brakujących metadanych; przeniesiono także numery z lat 2018–2022, aż do numeru bieżącego. Współpraca z Biblioteką Uniwersytetu Łódzkiego nie została zakończona — „Zagadnienia Rodzajów Literackich” posiadają w Repozytorium UŁ otwarty zbiór, w którym zakładane będą nowe kolekcje dla bieżących numerów czasopisma. Do końca lipca 2023 zamieszczono w zbiorze 1773 pliki.

Taki sposób archiwizacji materiałów zapewnia im bezpieczeństwo w środowisku cyfrowym. Materiały do 2017 roku nie miały nadawanych numerów DOI, a dzięki RUŁ zyskały trwałe identyfikatory Handle. Dodatkowe zabezpieczenie stanowią serwery Uniwersytetu Łódzkiego i regularne tworzenie kopii zapasowych. Ponadto zdeponowanie zasobów czasopisma w Repozytorium UŁ wpływa pozytywnie na ich widoczność w sieci. Repozytorium to, oparte na oprogramowaniu DSpace, jest indeksowane w bazach danych, agregatorach (np. OpenAIRE, CORE, OpenDOAR) i dobrze pozycjonowane w wyszukiwarkach, w tym w Google Scholar. Poprzez połączenie z bazą ORCID umożliwia ponadto podpięcie autorom ich identyfikatorów ORCID.

5. Otwartość a tradycja — czas na zmiany

Utrzymanie się na rynku czasopism naukowych, gdy wymagania stawiane periodykom są coraz wyższe, a zasady finansowania badań i publikacji zmienne, wymaga od redakcji i wydawcy rewizji tradycyjnego podejścia do publikowania treści naukowych. O ile model subskrypcyjny czy *gold open access* pozwala na samofinansowanie, to czasopisma wydawane w modelu diamentowym muszą dbać zarówno o zgodność z oczekiwaniami fundatorów, jak i z oczekiwaniami autorów, którzy mogą wybierać spośród tysięcy potencjalnych miejsc publikacji. W przypadku „Zagadnień Rodzajów Literackich” niezbędne zmiany dotyczyły przede wszystkim polityki publikacyjnej oraz profilu i wersji czasopisma.

¹⁶ <https://repozytorium.uni.lodz.pl/handle/11089/40698>

5.1. Polityka *open access*

Od 2019 roku teksty ukazujące się w „Zagadnieniach Rodzajów Literackich” oznaczane są licencjami Creative Commons. Wydania z lat 2011–2018, jak wspomniałam, wydawca udostępnił na stronie, jednak bez wskazania licencji określającej zasady użytkowania tekstów. Materiały są więc dostępne, jednak w ramach tzw. brązowego otwartego dostępu. Domyślną licencją dla numerów z lat 2019–2021 pozostawała licencja Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe, czyli CC BY-NC-ND¹⁷. W 2022 roku redakcja, za zgodą głównego wydawcy, wprowadziła możliwość wyboru licencji spośród dwóch — dotychczasowej CC BY-NC-ND oraz CC BY¹⁸ (Uznanie Autorstwa 4.0 Międzynarodowe). Potrzeba uporządkowania kwestii związanych z prawami autorskimi i dodania drugiej, bardziej liberalnej licencji wynikała przede wszystkim z chęci realizowania modelu publikowania otwartego w pełni, z jasnymi zasadami, ale była również związana z opublikowaną przez Narodowe Centrum Nauki polityką otwartości (NCN 2020). Artykuły publikowane w czasopiśmie będące efektem realizacji grantów finansowanych przez NCN muszą spełniać określone kryteria, wśród których znajduje się właśnie licencja CC BY — teksty z licencją ograniczającą dozwolony użytek w sposób, który uniemożliwia komercyjne wykorzystanie (*non commercial*, NC), nie są akceptowane w rozliczeniach grantów. Od 2022 roku autor tekstu przyjętego do druku w „Zagadnieniach Rodzajów Literackich” dokonuje więc wyboru otwartej licencji. Ponadto na stronie internetowej pojawił się wyraźny zapis o nieoddawaniu wydawcy przez autorów praw majątkowych do tekstów.

Wyjście naprzeciw oczekiwaniom fundatorów badań było również jednym z powodów, dla których redakcja podjęła w 2022 roku decyzję o rejestracji czasopisma we wzmiankowanej już bazie Directory of Open Access Journals. Baza DOAJ i powiązane z nią narzędzie — Journal Checker Tool¹⁹ — także pojawiają się w polityce NCN-u i nierzadko to widoczność periodyku w wyszukiwarkach tych platform przesądza o tym, czy autor złoży swoją pracę u danego wydawcy. Zarówno rekomendacje Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego dotyczące otwartych licencji i rejestracji w DOAJ, jak i szybkie podjęcie działań przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe świadczą o tym, że stanowisko wydawcy jest kluczowe, żeby czasopismo mogło się rozwijać i zwiększać obecność wśród uznanych czasopism otwartych.

5.2. Profil i wersja czasopisma

Rejestracja czasopisma w bazie DOAJ oraz, w tym samym roku, w międzynarodowym katalogu polityk wydawniczych Sherpa Romeo²⁰ stała się punktem wyjścia do uporządkowania również

¹⁷ <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

¹⁸ <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

¹⁹ <https://journalcheckertool.org/>

²⁰ <https://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

kwestii merytorycznych — dotyczących profilu „Zagadnień Rodzajów Literackich”. Czasopismo reprezentuje obecnie dyscypliny: literaturoznawstwo, nauki o kulturze i religii, nauki o sztuce oraz — dodaną przez MEiN w wykazie z lipca 2023 bez uprzedniej konsultacji z redakcją — polonistykę. Ścisły genologiczny zakres zagadnień pozostał w centrum zainteresowań redaktorów, jednak tak jak zmienia się sama genologia literacka (por. m.in. Grochowski 2018), tak musiał się zmienić profil „Zagadnień Rodzajów Literackich”. W związku z tym rada redakcyjna została powiększona o grono badaczy specjalizujących się w studiach kulturowych i w związkach literatury m.in. z innymi sztukami, z nowymi mediami, z grami cyfrowymi.

Rozwój „Zagadnień Rodzajów Literackich” jako czasopisma otwartego i publikowanego w wersji cyfrowej dał redakcji i wydawcy nowe możliwości, w tym publikowanie tekstów w trybie *Early View*. Od 2022 roku artykuły z działu Rozprawy ukazują się na platformie wydawcy od razu po uzyskaniu pozytywnych recenzji, naniesieniu poprawek merytorycznych i redakcyjnych oraz złożeniu — tekst nie czeka na pełne wydanie numeru, do którego jest przypisany. O wprowadzeniu tego rozwiązania zdecydowała przede wszystkim konieczność sprawozdawania przez autorów swoich publikacji (wraz z linkami do wersji cyfrowej) w czasie ewaluacji. Artykuły ukazujące się w *Early View* mogą być czytane, cytowane i udostępniane szybciej niż dotąd.

Otwarta nauka to przede wszystkim dostęp online, w związku z czym nawet jeśli czasopismo ukazywało się czy ukazuje, tak jak „Zagadnienia Rodzajów Literackich”, w dwóch wersjach — papierowej i cyfrowej — dla odbiorcy podstawową wersją zawsze będzie ta szeroko dostępna, a więc cyfrowa. Biorąc pod uwagę ten fakt oraz wprowadzenie *Early View*, podjęto decyzję o powrocie do trybu półrocznego wydawania periodyku. Publikowanie kwartalnika przestało być uzasadnione — teksty mogą ukazywać się szybciej, a przygotowanie dwóch zeszytów zamiast czterech rocznie okazuje się rozwiązaniem ekonomicznym, zmniejsza koszty wydawania czasopisma. Łódzkie Towarzystwo Naukowe zgodziło się także na ograniczenie druku wersji papierowej do minimum. Obecnie drukowane są tylko egzemplarze dla bibliotek i archiwów wydawcy i redakcji.

Wersja cyfrowa stała się zatem wersją pierwotną, co wymogło na redakcji także zmiany dotyczące kształtu publikowanych treści. Layout czasopisma dostosowano w 2023 roku do wersji elektronicznej, m.in. zrezygnowano z kodów QR przydatnych w wersji papierowej, czy z efektownego, ale niefunkcjonalnego w wersji cyfrowej wyróżnienia afiliacji autorów na oddzielnej karcie. W związku z koniecznością spełnienia wymogów baz indeksujących czasopisma naukowe wprowadzono również wymóg transkrypcji zapisów niełacińskich w metadanych tekstów publikowanych w „Zagadnieniach Rodzajów Literackich”. W planach pozostają dalsze zmiany, m.in. wprowadzenie dodatkowych formatów plików (HTML) i metadanych.

Współpraca redakcji „Zagadnień Rodzajów Literackich” z wydawcami — Łódzkim Towarzystwem Naukowym i Wydawnictwem Uniwersytetu Łódzkiego — pozwala nie tylko na sprawne wprowadzanie zmian w polityce publikacyjnej czy kształcie prezentowanych przez czasopismo treści, ale stanowi również impuls dla tych zmian. Zmiany są konieczne, jeśli dane czasopismo ma się utrzymać na rynku i pozostać w świadomości badaczy, czyli potencjalnych autorów. Sześćdziesiąt pięć lat istnienia stanowi dla „Zagadnień Rodzajów Literackich” nie tylko wspaniałe dziedzictwo, ale i pewne obciążenie. Wizerunek czasopisma starego i tradycyjnego musiał więc zostać przełamany nowoczesną polityką redakcyjną i wydawniczą.

Bibliografia

- Biała Księga. Raport na temat rynku wydawnictw naukowych w Polsce w 2021 roku.* (2021). Polska Izba Książki, Stowarzyszenie Wydawców Szkół Wyższych, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. http://www.pik.org.pl/konferencja-publikacje-naukowe/documents/Biala-Ksiega_Raport_PIK.pdf [dostęp: 14.08.2023].
- Brzozowska, A., Piestrzyński, T., Zatora, A. (2021). Publikowanie otwarte. Praktyczny przewodnik dla badaczy. Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego. <http://hdl.handle.net/11089/47541>
- Gazda, G. (1992). Stefania Skwarczyńska jako wydawca i redaktor. W: M. Bielacki, J. Trzynadłowski (Red.), *Stefania Skwarczyńska. Uczony, nauczyciel, wychowawca*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Grochowski, G. (2018). Pamięć gatunków. Ponowoczesne dylematy atrybucji gatunkowej. Instytut Badań Literackich PAN.
- Grudniewicz, A., Moher, D., Cobey, K. et al. (2019). Predatory journals: no definition, no defence. *Nature*, 576. DOI: [10.1038/d41586-019-03759-y](https://doi.org/10.1038/d41586-019-03759-y)
- Hübner, I. (2019). Zagadnienia Rodzajów Literackich. Początki. *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, 3(131). HANDLE: [11089/44337](http://hdl.handle.net/11089/44337)
- Kulczycki, E. (2023). *The Evaluation Game. How Publication Metrics Shape Scholarly Communication*. Cambridge University Press.
- Mikołajuk, L., Goszczyńska, A. (2016). Rola biblioteki akademickiej w procesie otwierania nauki na przykładzie funkcjonowania Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego. W: S. Skórka, M. Rogoż (Red.), *Bibliotekarz 2.0. Nowe technologie. Nowe wyzwania*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. <http://hdl.handle.net/11089/18094>
- Ministerstwo Edukacji i Nauki [MEiN] (2023). Komunikat Ministra Edukacji i Nauki z dnia 17 lipca 2023 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych. <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/komunikat->

[ministra-edukacji-i-nauki-z-dnia-17-lipca-2023-r-w-sprawie-wykazu-czasopism-naukowych-i-recenzowanych-materialow-z-konferencji-miedzynarodowych](#) [dostęp 29.08.2023].

Narodowe Centrum Nauki [NCN] (2020). Polityka Narodowego Centrum Nauki dotycząca otwartego dostępu do publikacji.

https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarzadzenia-dyrektora/zarzadzenieDyr-38_2020.pdf#page=2 [dostęp 29.08.2023].

Ostrowski, W. (1992). „Słownik rodzajów literackich” w zamierzeniu Stefanii Skwarczyńskiej i w realizacji. W: M. Bielacki, J. Trzynadłowski (Red.), *Stefania Skwarczyńska. Uczony, nauczyciel, wychowawca*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Rozkosz, E. (2014), Open Journal Systems — wartość dodana czasopisma. *Biuletyn EBIB*, 4(149).
<https://ebiboj.s.pl/index.php/ebib/article/view/374/393> [dostęp 15.08.2023].

Scopus (2023). CiteScore 2022 update is live in Scopus!.

<https://blog.scopus.com/posts/citescore-2022-update-is-live-in-scopus> [dostęp 29.08.2023].

Sendyka, R. (2009), Słownik rodzajów i gatunków literackich. *Teksty Drugie*, 3.

Skwarczyńska, S. (1947). Projekt „Słownika rodzajów literackich”. *Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*, 2(1).

Słownik rodzajów i gatunków literackich (2006). G. Gazda, S. Tynecka-Makowska (Red.). TAIWPN Universitas.

Abstrakt i słowa kluczowe

W artykule analizuję czasopismo naukowe „Zagadnienia Rodzajów Literackich”/”The Problems of Literary Genres” (ISSN 0084-4446, e-ISSN 2451-0335) pod kątem przekształcenia modelu wydawania periodyku z modelu tradycyjnego w model *open access*. Konieczność dostosowania się do zmieniającego się rynku wydawniczego w Polsce i na świecie, wynikająca również z rozwoju otwartej nauki, wymusza na wydawcach i redakcjach czasopism podejmowanie działań zmierzających do zwiększenia widoczności publikowanych treści, bezpieczeństwa danych i zgodności z międzynarodowymi standardami, m.in. opracowania metadanych. W ciągu ostatnich kilku lat z inicjatywy redakcji i przy aprobach wydawcy wprowadzono w „Zagadnieniach Rodzajów Literackich” szereg zmian — od przeniesienia strony czasopisma na platformę OJS, przez udostępnienie numerów archiwalnych w repozytorium instytucjonalnym i wprowadzenie otwartych licencji, po standaryzację metadanych. Artykuł przedstawia historię rozwoju czasopisma ze szczególnym uwzględnieniem współpracy redakcji z Łódzkim Towarzystwem Naukowym (główny wydawca), Wydawnictwem Uniwersytetu Łódzkiego (współwydawca) oraz

Biblioteką Uniwersytetu Łódzkiego (administrator repozytorium). Przypadek „Zagadnień Rodzajów Literackich” dowodzi, że czasopismo humanistyczne istniejące od 65 lat może spełniać wymagania stawiane nowoczesnym periodykom naukowym w świecie otwartej nauki i transformacji cyfrowej.

Słowa kluczowe: polskie czasopisma naukowe; *open access*; otwarta nauka w Polsce; Zagadnienia Rodzajów Literackich; Stefania Skwarczyńska